

А. В. Шкодин

кандидат педагогічних наук, викладач-методист
ВСП «Ніжинський фаховий коледж

Національного університету біоресурсів і природокористування України»

КОМПЕТЕНТІСТНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ БЕЗПЕКОВИХ ДИСЦИПЛІН ІЗ УПРОВАДЖЕННЯМ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано та висвітлено теоретико-методичні аспекти компетентнісного підходу в контексті його запровадження у практику викладання безпекових дисциплін. Розглянуто принципово нові методології до організації змістової та процесуальної сторін безпекової підготовки студентів. Зосереджено увагу на методиці викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Охорона праці» та «Цивільний захист», які є нормативними, обов'язковими до вивчення у всіх закладах вищої освіти України.

Доведено необхідність професійної зорієнтованості змісту навчання безпекових дисциплін та активного застосування інноваційних педагогічних технологій у навчальному процесі. Наведено приклади застосування таких педагогічних прийомів, технологій та методів (тьюторські заняття під час виконання практичних робіт; «ділова гра», як спосіб взаємодії викладача і студента; «метод проєктів», як технологія самостійної роботи дослідницького характеру; мозкова атака, дискусії та ін.; електронні засоби навчання, які дозволяють демонструвати та моделювати явища техногенного, природного, соціального походження; платформа дистанційного навчання «Moodle»). Зазначено, що професійно орієнтований зміст навчання з безпекових дисциплін чинить помітний позитивний вплив на пізнавальну активність студентів, майбутніх фахівців, а застосування інноваційних навчальних технологій спонукає активізувати всі мислинні процеси учасників освітнього процесу.

Представлено способи оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору; визначено орієнтацію навчальних програм на компетентнісний підхід і створення ефективних механізмів його запровадження. Виокремлено ряд чинників, що визначають методу викладання даних дисциплін, зазначено суперечності, розкрито недоліки традиційної системи освіти.

Доведено, що саме компетентнісний підхід є домінуючим у визначенні потенційних напрямків інноваційного розвитку системи вищої освіти. Підтвердженням цьому є ґрунтовний аналіз чинних нормативно-правових документів і педагогічної літератури, де засвідчено розробленість даного питання, однак в умовах реформування системи вищої освіти в Україні вирішення цієї потреби потребує подальшого розвитку й модернізації.

Ключові слова: компетентнісний підхід, інноваційні технології, зміст навчання, безпека життєдіяльності, охорона праці, охорона праці в галузі, цивільний захист.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» одним із основних завдань для закладів вищої освіти є забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності [8]. Модернізація системи вищої освіти України визначається її відповідністю актуальним і перспективним запитам сучасного життя країни. Відтак, російське вторгнення 24 лютого 2022 року розставило найважливіші пріоритети в усіх сферах діяльності: для вищої освіти: виокремлення та вирішення нагальних проблем під час організації освітнього процесу в умовах війни та формування відповідної зорієнтованості змісту навчання безпекових дисциплін під час активного застосування інноваційних навчальних технологій. Тобто, виникає першочергова необхідність формування практичних умінь студентів визначати коло своїх

обов'язків із питань виконання завдань майбутньої професійної діяльності саме з урахуванням ризику виникнення небезпек, у тому числі воєнного характеру. Саме застосування компетентнісного підходу спрямовує навчальний процес на формування й розвиток компетентності особистості, доведення значущості життєвих навичок та оцінку їх майстерності відповідно до результатів практичного застосування [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень підтверджує, що саме компетентнісний підхід є домінуючим у визначенні потенційних напрямків інноваційного розвитку сучасної педагогіки вищої школи. Теорія компетентнісного підходу представлена у працях як зарубіжних, так і вітчизняних учених: Р. Бадера, І. Бех, Н. Бібік, В. Бобрицької, Л. Ващенко, І. Волощук, І. Драч, І. Єрмакова, О. Локшиної,

Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, Н. Пустовіт, О. Савченко, Г. Сазоненко, С. Трубачева та інших. У вітчизняній науковій літературі компетентнісний підхід науковці здебільшого розглядають як ключову інноваційну ідею сучасної освіти, яка матиме довготермінові наслідки не тільки для професійної освіти, а й для суспільства в цілому [1-3,7,12,14,15].

Значний науковий інтерес викликають праці вчених, які досліджують аспекти компетентнісного підходу як парадигми сучасної освіти, як одного із провідних підходів до навчання та ін. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців та завдань, які стоять перед сучасними закладами вищої освіти, передбачає: – надання освіти високої якості; – використання інноваційних технологій; – виховання фахівців нового покоління, які б володіли не тільки знаннями з обраної спеціальності, а й багатьма актуальними безпечними компетентностями, які на сьогоднішній день розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності і є базою для формування відповідних компетенцій [7,12].

Загальновідомо, що сучасне суспільство потребує компетентних фахівців, які завдяки набутим знанням, практичним умінням і сформованим безпечним компетенціям можуть застосовувати їх при виникненні різних виробничих ризиків чи небезпечних ситуацій. Зважаючи на вищезначене, зауважимо, що традиційний підхід до навчання не дозволяє студентам під час освітнього процесу у закладах вищої освіти розкрити їх творчий потенціал, задовольнити їх пізнавальні потреби і сформувані необхідні професійні компетентності для майбутньої безпечної професійної діяльності. З огляду на наведене, доходимо висновку про актуалізацію питання компетентнісного підходу до навчання при викладанні безпечних дисциплін із упровадженням інноваційних педагогічних технологій.

Мета статті. Теоретично обґрунтувати необхідність упровадження інноваційних педагогічних технологій на засадах компетентнісного підходу в систему вищої освіти України під час вивчення безпечних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Чинні нормативно-правові документи, а саме: Закони України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [9], «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [8]; Національна рамка кваліфікацій від 23.11.2011 № 1341 [13], Стандарт вищої освіти України (2019) містять основні положення щодо реалізації компетентнісного підходу в освіті.

Аналіз психолого-педагогічних та спеціальних досліджень свідчить, що саме компетентнісний підхід є домінуючим у визначенні потенційних напрямків інноваційного розвитку системи вищої

освіти. Н. Бібік, Л. Даниленко тлумачать цей процес як переорієнтацію освіти в діяльнісному вимірі із процесу на результат, розгляд якого відбувається з огляду на потреби суспільства, забезпечення спроможності випускників відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у професії та соціальній структурі [3, 6].

У працях В. Бедь, О. Овчарук, В. Петрук компетентнісний підхід пропонується долучити до традиційного процесу навчання, удосконалюючи зміст освіти, надаючи йому більшої практичної спрямованості. При цьому він повинен ґрунтуватися на міждисциплінарних, інтегрованих вимогах до результату освітньої діяльності, кардинально змінювати як мету, так і вектор змісту вищої освіти: від передання знань і вмінь предметного змісту до формування розвиненої особистості із життєвими та професійними компетентностями [2, 14, 16]. Компетентнісний підхід застосовує принципово нові методології до організації змістової та процесуальної сторін вищої освіти, передбачає створення такої моделі освіти, яка б регулювала саморозвиток усіх учасників системи вищої освіти [2].

Стрімкий розвиток сучасного світу формує необхідність адаптації людства до нових потенційно-можливих загроз техногенного та суспільного характеру, відповідно висуваються нові вимоги до кваліфікації фахівців та змінюються підходи до формування змісту освіти [16]. За таких умов компетентнісний підхід розглядають як провідну інноваційну ідею сучасної освіти, яка матиме довготермінові наслідки не тільки для професійної освіти, а й для суспільства в цілому [7]. Компетентнісний підхід за допомогою інноваційних методів навчання та педагогічних технологій має забезпечити підвищення безпечного рівня освіти задля того, щоб у кінцевому результаті студенти могли успішно виконувати професійні обов'язки за обраною спеціальністю. Одним зі шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до світового освітнього простору є орієнтація навчальних програм на компетентнісний підхід і створення ефективних механізмів його запровадження [1, 10].

Повністю підтримую думку О. Савченко про те, що саме зміст освіти є системотворчим компонентом освітнього процесу, базисом освіченості і культури всього населення [17]. На необхідність професійної зорієнтованості змісту навчання з безпечних дисциплін звертають увагу у своїх працях Р. Білик, С. Гвозд'їй, О. Кобилянський, О. Тимощук та ін.

Традиційний підхід до підготовки фахівців у вищій школі, суть якого полягає у формуванні знань, умінь і навичок, прийшов у протиріччя до вимог європейського освітнього простору, в який інтегрується освітня система України. У сучасних умовах підготовки фахівців у системі вищої освіти

компетентнісний підхід дозволяє переорієнтувати процес відтворення знань до їх практичного застосування; «зняти» диктат об'єкта (предмета) праці; покласти в основу стратегії освіти підвищення гнучкості її форм і методів на користь розширення можливості працевлаштування випускників закладів вищої освіти і їх здатності виконувати розширений обсяг функцій і завдань; забезпечити пріоритет міждисциплінарно-інтегрованих вимог до результату освітнього процесу; пов'язати більш тісно мету освіти майбутніх фахівців із ситуаціями їх самореалізації у світі професійної праці; орієнтувати людську діяльність на нескінченну розмаїтість професійних і життєвих ситуацій [14].

Провідним критерієм якості підготовки фахівців, формування у них професійних компетентностей виступають основні положення і принципи Болонської декларації, система навчання якої передбачає розвиток у фахівців на основі вже набутих знань здатності орієнтуватися у складних професійних безпекових ситуаціях, умінь відповідати за наслідки власної діяльності. Тобто сучасна система вищої освіти України повинна формувати не тільки носія певних знань, а насамперед творчу особистість, здатну використовувати ці знання для конкурентоспроможної професійної діяльності у будь-якій сфері суспільного життя. Саме І. П'янкоська визначає компетентнісний підхід як «провідну педагогічну категорію, що передбачає ефективне створення певних педагогічних умов у навчально-виховному процесі, які забезпечують формування уміння вирішувати професійні завдання на основі отриманих знань, умінь та навичок» [15].

Проблема викладання дисциплін «Охорона праці», «БЖД», «Охорона праці в галузі», «Цивільний захист» зумовлена також суперечностями між державними вимогами щодо підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних вирішувати професійні завдання з обов'язковим дотриманням вимог безпеки праці та захисту населення в небезпечних та надзвичайних ситуаціях і реальним рівнем забезпечення безпеки функціонування об'єктів господарювання визначеним законодавством, низьким рівнем загальнокультурних та професійних компетенцій із охорони праці та БЖД; необхідністю формування сукупності загальнокультурних та професійних компетенцій із безпекових дисциплін у студентів і відсутністю єдиної педагогічної технології, що дозволяє гарантовано формувати ці компетенції у системі неперервної освіти; потребою у неперервності процесу формування сукупності загальнокультурних та професійних компетенцій із зазначених дисциплін і відсутністю узгоджених не тільки з іншими дисциплінами професійної підготовки, але й між собою навчальних програм дисциплін «безпекового» циклу, які можуть забезпечити наступність навчання на різних рівнях освіти; реформуванням

систем освіти, економіки, безпеки життєдіяльності і забезпеченням відповідними науково-методичними матеріалами закладів освіти; традиційною системою підготовки бакалаврів і необхідністю працювати в сучасних організаціях, де кожен працівник постійно виявляє і розв'язує проблеми, що забезпечують для організації можливість безперервних експериментів, змін і вдосконалень, які сприяють її зростанню, навчанню і досягненню цілей; наближенням системи освіти України до світових стандартів і низьким рівнем умінь самостійної роботи студентів [11].

Формування фахової компетенції у студентів з безпекових питань вимагає вдосконалення змістового наповнення дисциплін «БЖД, ОП, ЦЗ» та методик їх викладання. Професійно орієнтовані аспекти в змісті навчання таких дисциплін та приклади застосування інноваційних навчальних технологій наведено у роботах Ю. Глінчук, О. Бокшиц, С. Горденко, Н. Канут. Саме професійно зорієнтований зміст навчання з безпекових дисциплін впливає на формування активної пізнавальної діяльності здобувачів освіти, а застосування інноваційних навчальних технологій спонукає їх активізувати всі мислинневі процеси.

Т. Таїрова наголошує на тому, що для оптимізації вивчення дисциплін «ОП, БЖД» необхідно: 1) запровадити до навчальної програми проведення студентами моніторингу небезпечних і шкідливих чинників за травмонебезпечними видами трудової діяльності; 2) створити бази даних для оцінювання ризику травмування на різних за типом робочих місцях; 3) проводити збір, аналіз, узагальнення інформації щодо травмування працівників на робочих місцях із метою забезпечення ризик-орієнтованого підходу до управління охороною праці [19].

Головними орієнтирами підготовки майбутніх фахівців має бути не лише професійна компетентність, широкий технічний кругозір, а й високий рівень загальної культури, відповідальне ставлення до збереження життя і здоров'я працівників [4]. Тому, головними об'єктами вивчення безпекових дисциплін є людина у процесі праці, виробниче середовище, організація праці і виробництва. Студенти після вивчення дисциплін набувають таких компетентностей, які в умовах виробничої діяльності дозволяють їм аналізувати стан та ризик небезпечної ситуації; приймати адекватні інженерні рішення щодо порятунку людського життя.

Саме завдяки впровадженню інноваційних форм, методів та технологій навчання можна підготувати майбутніх компетентних фахівців.

Інновації (італ. *innovations* – новизна, нововведення) – нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства. До них відносять навчальні диспути, дискусії, «мозковий

штурм» (brain storm), рольові ігри, «коло знань», «павутиння», ситуаційні ігри та ін. Ці інноваційні методи навчання можна успішно використовувати у процесі викладання дисциплін «Охорона праці, цивільний захист та БЖД». Найбільш продуктивними є ті, що допомагають студентам вирішувати ситуаційні завдання, формуючи логічний ланцюжок для їх розв'язання, та отримати на виході розуміння розв'язку очікуваного результату. Поставлені завдання завжди повинні бути пов'язані із реальними виробничими ситуаціями, під час розгляду яких у студентів формуються практичні уміння і навички.

Як приклад, пропонуємо використовувати метод «ділової гри» за темами: «Розслідування нещасного випадку на виробництві», «Надання першої домедичної допомоги потерпілому», «Моделювання небезпек соціального, техногенного та природного характеру». Під час таких занять студенти вчать визначати наявність шкідливих і небезпечних виробничих чинників та рівень їх дії на організм людини; аналізувати умови праці; класифікувати причини нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві; проводити розслідування та вести облік нещасних випадків; організувати профілактичні заходи, спрямовані на підвищення безпеки праці. Використання ділової гри під час практичних занять з охорони праці, БЖД розвиває практичне мислення студентів, підвищує інтерес до процесу навчання, оскільки саме в грі відбувається наближення до реальної практичної діяльності – імітація майбутніх професійної дії. Як сучасну технологію вивчення студентами дисципліни «Основи безпеки життєдіяльності та охорони праці» використовуємо «метод проєктів», який дослідники характеризують як технологію самостійної роботи, що забезпечує практичну, прикладну значущість здобутих знань із навчального курсу [18].

Спираючись на зарубіжний досвід викладання, апробували тьюторські заняття під час виконання практичних робіт, які проводилися студентами-інструкторами. На практиці застосовували електронні засоби навчання – педагогічну розробку Т. Поведи, які дозволили продемонструвати та змоделювати ризико-небезпечні для життя людини явища, розрахувати ймовірність виникнення потенційних джерел небезпеки, оцінити ступінь ризику, спрогнозувати умови виникнення небезпечних ситуацій та провести відповідні розрахунки. Використання інтернет ресурсів, дистанційного навчання на електронній платформі Moodle під час вивчення дисципліни дозволяє також складати навчальні та контролюючі тести, логічні ланцюжки, розробляти тренувальні вправи, діаграми, графіки, презентації, завантажувати необхідні відеоматеріали.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що компетент-

нісний підхід до навчання при викладанні безпекових дисциплін дає можливість активізувати всі мислинні процеси студентів, мотивувати й стимулювати їх освітню діяльність, спонукати їх до творчого продуктивного навчання, розвивати вміння логічно й аргументовано викладати свої думки, формувати навички колективного спілкування, вміння обробляти інформацію, готовність робити свідомий безпечний вибір. Застосування також інноваційних навчальних технологій має ряд переваг, оскільки забезпечує «включення» у навчальну діяльність всієї студентської аудиторії, а не лише її «активної» частини як за традиційної моделі навчання; створює необхідність задля пошуку рішень у сфері фахової діяльності, спонукає аналізувати, синтезувати, порівнювати інформацію, безпосередньо сприяючи таким чином розвитку творчого мислення.

Отже, можемо стверджувати про ефективність засвоєння безпекових дисциплін студентами під час упровадження інноваційних педагогічних технологій на основі компетентнісного підходу. Водночас переконані, що висвітлена позиція не вирішує означеної проблеми в силу її багатогранності.

Список використаної літератури:

1. Антонюк Л. Л., Василькова Н. В., Ільницький Д. О. Компетентнісний підхід у вищій освіті: світовий досвід. Київ : КНЕУ, 2016. 64 с.
2. Бедь В. Компетентнісний підхід у процесі модернізації ВНЗ. Освіта регіону [Електронний ресурс] / В. Бедь. Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/691>
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н. М. Бібік // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. К., 2004. С. 47–52.
4. Брожко Т. С. Сучасні підходи до вивчення дисципліни «Основи охорони праці». Перспективні напрями сучасної науки та освіти. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Слов'янськ, 19–20 травня 2016 р.). Вип. 8, ч. 2. С. 64–67.
5. Гвоздій С. П. Відповідність викликам сьогодення як принцип добору змісту навчання у процесі формування культури безпечної життєдіяльності студентів. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. 2016. № 4 (111). С. 43–49.
6. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : Монографія. Київ : Міленіум, 2004. 358 с.
7. Заболотська О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. 2008. № 40. С. 63–68.

8. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. [Ел. ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
9. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Ел. ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
10. Каменська І. С. Особливості вивчення дисципліни «Охорона праці в галузі» при професійній підготовці майбутніх викладачів вищих навчальних закладів. Науковий журнал «Науковий огляд». 2016. № 9 (30). С. 103-113.
11. Кобилянський О. В. Практичні аспекти викладання нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2012. Вип. 38. С. 61–66.
12. Малик Г. Д. Компетентнісний підхід у професійній освіті: історія, теорія, практика. Івано-Франківськ : ТзОВ «ІМСТА», 2006. 261 с.
13. Національна рамка кваліфікацій від 23.11.2011 № 1341 [Ел. ресурс]. Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/-paran12#n12>.
14. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегії реформування освіти в Україні. К. : К.І.С., 2003. С. 13–42.
15. П'янківська І. В. «Компетенція» та «Компетентність» як провідні поняття компетентнісного підходу. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». 2010. Вип. 15. С. 202-211.
16. Петрук В. А. Теоретико-методичні засади формування базових професійних компетенцій у майбутніх фахівців технічних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 / Петрук Віра Андріївна. К., 2008. 40 с.
17. Савченко О. П. Компетентнісний підхід у сучасній вищій школі. Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку. 2010. Вип. 3. URL: http://www.intellectinvest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_16.
18. Семенець Л. М., Васильєва Р. Ю. Метод проєктів як технологія навчання студентів основ охорони праці та безпеки життєдіяльності. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2018. Вип. 82(3). С. 181–184.
19. Таїрова Т. М. Дослідження проблемних питань охорони праці в Україні. Безпека життєдіяльності. 2017. № 5. С. 29–31.

Shkodyn A. Competence-based approach to education in the teaching of safety disciplines with the introduction of innovative pedagogical technologies

The article analyzes and highlights the theoretical and methodological aspects of the competence approach in the context of its implementation in the practice of teaching safety disciplines. Fundamentally new methodologies for the organization of content and procedural aspects of student safety training are considered. Attention is focused on the methodology of teaching the disciplines "Safety of life", "Labor protection" and "Civil protection", which are normative, mandatory for study in all higher education institutions of Ukraine.

The necessity of professional orientation of the content of training in safety disciplines and the active use of innovative pedagogical technologies in the educational process has been proven. Examples of the use of such pedagogical techniques, technologies and methods are provided (tutoring classes during practical work; «business game» as a method of interaction between a teacher and a student; «project method» as a technology for independent work of a research nature; brainstorming, discussions and etc.; electronic learning tools that allow demonstrating and simulating man-made, natural, and social phenomena; distance learning platform «Moodle»). It is noted that the professionally oriented content of training in safety disciplines has a noticeable positive effect on the cognitive activity of students, future specialists, and the use of innovative educational technologies encourages the activation of all thought processes of participants in the educational process.

Ways to update the content of education and educational technologies, align them with modern needs, and integrate them into the global educational space are presented; the orientation of training programs on the competence approach and the creation of effective mechanisms for its introduction are determined. A number of factors determining the methodology of teaching these disciplines are singled out, contradictions are indicated, and the shortcomings of the traditional education system are revealed.

It has been proven that the competence approach is dominant in determining the potential directions of innovative development of the higher education system. This is confirmed by a thorough analysis of current legal documents and pedagogical literature, which proves that this issue has been developed, but in the context of the reform of the higher education system in Ukraine, the solution to this need requires further development and modernization.

Key words: *competence approach, innovative technologies, content of training, life safety, labor protection, labor protection in the industry, civil protection.*